

PRESENTACIÓ

JOANDOMÈNEC ROS
President de l'Institut d'Estudis Catalans

Jaume Vicens Vives ho diu en tancar *Notícia de Catalunya*:¹ «El primer ressort de la psicologia catalana no és la raó, com en els francesos; la metafísica, com en els alemanys; l'empirisme, com en els anglesos; la intel·ligència, com en els italians; o la mística, com en els castellans. A Catalunya el mòbil primari és la voluntat d'ésser». Un altre pensador nostrat, Josep Ferrater Mora, esmenta a *Les formes de la vida catalana*² els quatre conceptes que, a parer seu, defineixen la cultura i la societat catalanes: la continuïtat, el seny, la mesura i la ironia.

Quan es manifesta per primer cop aquesta voluntat d'ésser? És que el seny, la mesura i la ironia (la continuïtat caldria deixar-la per a més endavant) eren ja trets característics dels primers catalans?

Aquest volum col·lectiu no pretén anar tan enllà, i és d'agrair: encara ressona en els mitjans aquella afirmació grotesca feta per un polític espanyol, segons la qual la nació espanyola té tres mil anys d'història... En paraules del seu director científic, Flocel Sabaté, els autors del text han «tractat de pouar en les raons que han cohesionat Catalunya i, d'una manera o altra, han perllongat uns trets definitoris amb els quals s'ha identificat la població mateixa i que han estat objecte d'una percepció exterior». És a dir: com som els catalans, quines característiques ens defineixen davant de nosaltres mateixos i davant del món.

I, és clar, la primera característica és el fet de ser reconeguts (per propis i estranys) com a pertanyents a una nació diferenciada de les altres. I això s'esdevé ja molt aviat, a l'edat mitjana (des de finals del segle IX, a partir de les fonts documentals, potser abans, però aquestes ens manquen). Mentre que no és clar encara l'origen dels mots *català* i *Catalunya*, aquests foren emprats ben aviat per distingir els nacionals i la nació. Els diferents autors del llibre, que és el resultat d'un projecte de recerca europeu, repassen l'aparició d'aquests termes al llarg dels segles, i les característiques que hi eren associades, i en remarquen els trets diferencials que perfilen la identitat catalana; és a dir, els nostres trets identitaris.

El coordinador del volum, que fou també l'investigador principal del projecte, reconeix que, sobre la identitat, hi influeix «el model polític i social, que [...] contribueix a consolidar els discursos d'identitat col·lectiva [...]. La cohesió d'un territori, per tant, més que en determinismes físics o fins i tot culturals, caldrà cercar-la en l'evolució i l'assumpció dels diferents ele-

ments d'articulació del poder i el seu encaix territorial, sempre sobre unes realitats socials i econòmiques».

Aquestes realitats socials i econòmiques són diverses i, poc o molt, són tractades pels diferents autors. La identificació amb la terra, la llengua, la religió, la política, la literatura, la història, el dret, la senyera, la indústria, l'europeisme, l'associacionisme, la Nova Cançó, l'arquitectura i l'art, en moments diferents, ha estat el catalitzador de la nostra identitat.

També (així ho apunta Cristian Palomo, un altre dels autors), bona part de la identitat catalana s'assoleix com a resposta a les malifetes dels espanyols (exèrcit estadant, funcionaris) i dels francesos (invasions, guerres diverses); aquí, jo hi afegiria l'antifranquisme del segon terç del segle XX. És, doncs, la resposta davant una agressió (física, a persones i béns, o psíquica, a la llengua, els costums i el dret). Aquesta reacció contra l'enemic exterior, que esdevé aglutinadora de la societat interior, és ben coneguda en les societats humanes, i planteja una qüestió inquietant: haurem d'agrair als enemics que el país ha tingut al llarg de la història la nostra identitat col·lectiva? Un fenomen oposat és l'assimilació, que també es dona i opera en el sentit contrari: la dilució de la identitat del país petit o vençut dins de la identitat abassegadora del gran o vencedor.

Això té un paralelisme clar amb un fenomen ecològic conegut, i serà una de les modestes i comptades aportacions no històriques, sinó biològiques, que puc fer a un excel·lent tractat històric al tema que ens ocupa. Es tracta de les diferenciacions morfològiques i de comportament en les espècies d'éssers vius de nínxol ecològic (és a dir, de funció) i morfologia similars en aquelles àrees geogràfiques on les seves distribucions respectives se superposen: cada espècie tendeix per evolució divergent a diferir més de l'altra que en les situacions en què llur distribució no se superposa (i, per tant, no competeixen), on capteniment i aspecte solen ser més homogenis. Hi ha una segregació (morfològica, etològica, ecològica, etc.) per evitar la competència pels mateixos recursos quan la distribució és simpàtrica.³

Hi ha també un aspecte que mereixeria una aproximació ecològica: què fa que, havent estat Catalunya, ja des de ben aviat, un país de pas, i essent-ho també ara, s'hi hagi assolit la «catalanització» dels que, pacíficament o bèl·lica, hi arribaven des de fora? Què té aquest entorn físic, però també cultural (la llengua, el tarannà, les institucions nostrades; és a dir, la cultura), que «enganxa»? Serà el *genius loci* del país, que el diferencia

1. J. VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1995.

2. J. FERRATER MORA, *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*, Barcelona, Edicions 62, 1980.

3. R. MARGALEF, *Ecología*, Barcelona, Omega, 1974.

d'altres d'Ibèria o d'Europa i el fa seductor? (Aquí cal entendre *genius loci* no tant en el sentit clàssic, arquitectònic o artístic, sinó precisament com el conjunt d'aquelles característiques que defineixen el territori, el país i, també, la identitat catalana.)

I una darrera aproximació biològica, finalment. L'estudi del DNA del cromosoma Y dels portadors d'una cinquantena de cognoms catalans⁴ indica, entre moltes altres coses, una aparició i posterior consolidació dels cognoms ara fa set segles, i uns orígens diversos (occitans, alemanys, francesos, italians, àrabs, jueus, etc.) de les nissagues que els porten. Hem estat des de ben antic una nació gresol, un país de mestissatge. Potser seria hora d'afegir a les denominacions històriques i geogràfiques de Catalunya Vella i Catalunya Nova la de Catalunya Novíssima, la totalitat del Principat amb una població actual barrejada, d'orígens diversos i resultant d'aquesta integració constant, però de sentiments i objectius comuns i d'identitat compartida.

Precisament, aquesta mescla de gent i cultures diverses en un conjunt social ben caracteritzat i diferent dels del seu entorn és ben notable, perquè sembla lògic que hauria d'haver desdibuixat les característiques dels catalans originals. La barreja de gents (i de gens) d'origen divers hauria d'haver homogeneïtzat, a més dels trets morfològics, les característiques socials i culturals en un *totum revolutum* que no singularitzés una identitat concreta i, en canvi, la fes més semblant a les dels països que l'envolten, origen de bona part d'aquesta immigració; i no ha estat així. Més aviat hi ha hagut una adaptació a aquest *genius loci* esmentat més amunt. És aquella «voluntat d'ésser» que destacava Vicens, i d'ésser diferents dels altres i de compartir amb els conacionals aspiracions, costums, dèries i creences.

Arribats aquí, no em puc estar d'esmentar un exemple imaginarí d'aïllament cultural, en comunitats humanes molt més antigues que les que es tracten en el llibre, però que pot servir per copsar com la manca d'aïllament pot aigualir aquelles diferències culturals. És de la versió castellana de *From Animals into Gods*⁵ (la traducció és meua, com també aquesta versió):

Per exemple, hi ha raons per creure que una banda de caçadors-recol·lectors que hagués viscut fa 30.000 anys en el lloc on ara hi ha Madrid hauria parlat una llengua diferent a la d'una banda que hagués viscut on ara es troba situada Barcelona. Una banda podia haver estat bel·licosa i l'altra pacífica. Potser la banda castellana era comunal, mentre que la catalana es basava en famílies nuclears. Els antics castellans podrien haver passat moltes hores escol-

pint estàtues de fusta dels seus esperits guardians, mentre que els seus contemporanis catalans potser adoraven mitjançant la dansa. Potser els primers creguessin en la reencarnació, mentre que els altres creien que això eren bestieses. En una societat, podrien haver-se acceptat les relacions sexuals entre persones del mateix sexe, mentre que en l'altra podrien haver estat tabú. [Curiosament, en la versió catalana del mateix llibre,⁶ es modifiquen les localitats i s'intercanvien els costums dels seus pobladors: on l'autor feia la comparació entre Madrid i Barcelona, el traductor la fa entre Barcelona i Lleida. Es tracta, potser, d'un intent de fer el text més correcte políticament?]

Tornem, però, a aquest llibre. Potser hi ha més aspectes que hom podria haver considerat, ultra els històrics, la llengua, el dret i l'arquitectura: altres trets culturals (els mites, la literatura, la música —el cant coral, la sardana— i l'art), l'economia, la geografia, la mateixa immigració, l'esport, la política...). Alguns d'aquests aspectes s'aborden en una obra col·lectiva⁷ que comparteix amb aquesta objectius i algun autor, i que també conclou que els catalans tenim una identitat ben diferenciada de la dels pobles que ens envolten: «s'ha produït en la Catalunya contemporània la fixació d'uns trets identitaris col·lectius que amb una intensitat major o menor han acabat contribuint a la fixació de [...] la moderna identitat nacional catalana».⁸

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC) es reclama, també, forjador d'aquesta identitat catalana, en especial en l'àmbit de la cultura, des de fa més d'un segle. Si hom repassa les recerques, les activitats i les publicacions de l'IEC, ja des de la seva fundació el 1907 per Enric Prat de la Riba, s'adona que des de l'art romànic, passant per les excavacions arqueològiques, la cartografia de la vegetació, la recerca biomèdica, la fixació i normativització de la llengua catalana, els estudis geogràfics, per esmentar només alguns dels àmbits de recerca, estudi, publicació i difusió de la ciència en català en els quals és actiu, l'IEC ha modelat la identitat cultural de Catalunya i dels Països Catalans.

La Presidència de l'Institut d'Estudis Catalans, conscient de l'excel·lent treball de recerca que ha produït el llibre que teniu ara a les mans, no va dubtar a propiciar-ne la publicació i acollir-lo en la seva col·lecció «Publicacions de la Presidència; Sèrie Major», i va col·laborar amb el Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya en la seva difusió en una versió en anglès, que el faci arribar a tot el món. L'obra s'ho mereix, i la circumstància històrica que Catalunya està vivint en recomana, clarament, aquesta segona vida internacional.

4. N. SOLÉ-MORATA, J. BERTRANPETIT, D. COMAS i F. CALAFELL, «Y chromosome in surname samples: Insights into surname frequency and origin», *European Journal of Human Genetics* (en premsa); J. BERTRANPETIT (dir.), *Un atlas genètic i lingüístic dels cognoms catalans*, informe intern, IEC, 2014.

5. Y. N. HARARI, *De animales a dioses: Breve historia de la humanidad*, Barcelona, Debate, Penguin Random House, 2014a.

6. Y. N. HARARI, *Sàpiens: Una breu història de la humanitat*, Barcelona, Edicions 62, 2014b.

7. J. CASASSAS (coord.), *Les identitats a la Catalunya contemporània*, Cabrera de Mar, Galerada, 2009a.

8. J. CASASSAS, «Introducció», a J. CASASSAS (coord.), *Les identitats a la Catalunya contemporània*, Cabrera de Mar, Galerada, p. 9-15, 2009b.